

Borci za severno mejo

Bogdan Sajovic, foto: arhiv Demokracije

Borcev prostovoljcev za severno mejo se dandanes spomnimo le še ob največjih praznikih, pa še tedaj ne vedno in ne vsi, medtem ko naši sosedge tradicije borcev iz tedanjih časov zvesto negujejo.

Narodna nasprotja v dvojni monarhiji so tlela že dolga leta pred izbruhom prve svetovne vojne. Ni bilo malo ne politikov in ne navadnih ljudi, ki so bili v letih pred prvo svetovno vojno prepričani, da le še stari cesar Franc Jožef I. drži deželo skupaj. Stari monarh je bil proti koncu svojega življenja zaradi dolgoletnega vladanja že bolj institucija kot vladar, bil je nekakšno poosebljenje monarhije. Politični špekulanti so njegovo smrt povezovali s smrtjo Avstro-Ogrske. A vendar si velika večina prebivalcev podonavske monarhije nekako ni jasno predstavljala, kaj se bo zgodilo po vladarjevi smrti, in še manj, kaj se bo zgodilo, če bo razpadla država. Še celo tisti,

ki so razpad pričakovali oziroma so nanj resno računali, si niso bili popolnoma na jasnem, kaj v trenutku razpada pravzaprav storiti.

Štiri vojna leta so bila za podpornike razpada dvojne monarhije dobra, a tudi slaba, kakor se vzame. Cel niz vojaških porazov ne glede na nekaj sicer odmevnih zmag, težka gospodarska situacija in hudo pomanjkanje, začinjeno s hudo nizko moralo ne le prebivalstva, pač pa tudi vojske, so še pripomogli k razsulu drža-

ve. Po drugi strani pa so bili zaradi vojnega stanja pritisk in kazni za politične nasprotnike ustrezno trši kot v mirnih časih.

Posledica razpada monarhije

Počilo je oktobra leta 1918. Po šestih stoletjih in pol je bila moč habsburške dinastije izčrpana in podaniki avstro-ogrskega cesarja so sklenili, da vladarski rodbini odpovejo poslušnost. Kar po vrsti so se začeli odcepljati od nekdanj mogočne monarhije, najprej

Čehi in Slovaki, nato Poljaki, tem so sledili Madžari pa Slovenci, Hrvatje in Srbi. Mogočna monarhija je bila do konca oktobra popolnoma okleščena, v prvih dneh novembra pa se je tudi večina nemških državljanov odločila, da imajo monarhije zadosti. Nekateri so sicer računali na združitev nemških delov Avstrije z nemškim cesarstvom, drugim pa je za prvo silo zadoštovala samostojna republika.

Hudi zapleti pa so nastali na mejnih območjih novih držav. Nobena novonastala državna tvorba namreč ni želela pobrati manjšega kosa dediščine, kot ji je pripadal, zato je bilo seveda pričakovati, da bo v sporih prej ali slej prišlo do nasilja.

Politiki so kot navadno omahovali in nemški brambovci so pridobili čas za organizacijo svojih enot.

Nasilje tudi v некоč urejenih razmerah ni bilo tuje v dvojni monarhiji. V čeških in slovenskih deželah, kjer je bila poleg domačega prebivalstva največja koncentracija nemške manjšine, je prišlo v letih pred prvo svetovno vojno do več precej hudih spopadov na narodni osnovi. Cesarske oblasti, se pravi žandarmerija in po potrebi tudi vojska, so te spopade bolj ali manj pravično ustavile, ob koncu prve svetovne vojne pa sta seveda skupaj z monarhijo razpadli tudi njena vojska in policija. Na truplu Avstro-Ogrske nastale državne tvorbe so morale tako na vrat na nos sestaviti svoje lastne vojske, da bi lahko z orožjem zagotovile svoje meje.

Organiziranje prostovoljcev

Na Štajerskem in Koroškem so tako začeli slovenski vojaki in politiki organizirati slovenske obožene formacije. Imeli so nekaj prednosti pred nemško manjšino. Nemcev je bilo seveda manj, predvsem pa jih je razpad države bolj presenetil kot Slovence. Do tedaj so se namreč vedno zanašali na prednost, ki so jo imeli kot Nemci. Načeloma so sicer uprava, sodstvo in sile reda, da o cesarju niti ne govorimo, delali po zakonih in pravično, a vendar je nekaj protekcije za nemške državljane monarhije vedno obstajalo. Imeli so pač večjo politično in gospodarsko moč in ta v še tako pravno urejeni državi navadno v sporih pomaga in tudi »prevaga«. Protekcija pa je zdaj izginila in Slovenci so se organizirali hitreje kot Nemci.

V Mariboru je prišlo do najbolj odmevne akcije, ko je major Maister s svojimi slovenskimi prostovoljci prevzel oblast v mestu in odstavil vojaškega poveljnika ter prevzel orožje in opremo nekdanje avstro-ogrske vojske ter preprečil vzpostavitev nemških brambovskih vojaških enot.

Mariborski uspeh, ki je Maistru prinesel čin generala, je dal polet drugim slovenskim častnikom, da formirajo podobne odrede in začnejo z akcijami. Po drugi strani pa je bil seveda iniciator, ki je iz mrtvila dvignil tudi Nemce in jih spodbudil, da začnejo sami ustvarjati podobne enote. Nemci so se hitro sprijaznili z dejstvom, da je zanje Maribor izgubljen, in

Rojaki!

Slovenska Koroška je v nevarnosti!

Celovška nemška vlada jo je proglasila za del nemške države. Nemski tolpe upadajo v slovenski Koroški, rekvirirajo in plenijo, zapirajo in preganjajo duhovnike, učitelje in knjele z ročne domače zemlje in uparjajo druga nasilstva. Na velikem prostoru slovenskega sveta na novo leto dan v Ljubljani se je ob velikanskem navdušenju ustanovila

legija prostovoljcev za Koroško.

Narodna vlada takoj potrdila to misel in pozvala vse naše moške in ženske, ki so vojaško izobraženi in žele hitro koroški larkom na pomoč, da vstopijo v legijo. Izšli so letniki 1899, 1898, 1897, 1896 in 1895, kateri imajo po že razglašeni okolišnici tak lokom januarja prihi pod orožje.

Prišli so se je pri občinskem uradu, ki izda prostovoljcem potrdilo, katero mu da pravico za prosto vožnjo v Ljubljano.

Kdor ima še vojaško oblačilo in orožje, naj prido vojaško opremljen. Kdor tega nima, dala v vojašnici, kar treba.

Plača je kakor drugim vojakom, to je poleg hrane po 3 K na dan za prehrano, za hrane razmeroma več.

Legija se zbira v Ljubljani v belgijski vojašnici.

Kdor misli, naj vstopi takoj.

Pomoč je namna in ne trpi odlašanja.

Legija se bo razpustila, kakor hitro dovoli svojo nalogo.

V Ljubljani, 2. januarja 1919.

Narodna vlada SHS v Ljubljani.

Razglas, ki je vabil za vstop med prostovoljce

Poveljnik prostovoljcev general Rudolf Maister

se zato podvzivali, da si zagotovijo oblast na Koroškem in v severnih delih Štajerske.

Nemci so v Celovcu razglasili enotno in nedeljivo Koroško, vendar so jih prehiteli prostovoljci pod poveljstvom nadporočnika Franja Malgaja, ki so v hitri akciji zasedli Mežiško dolino. Nemci v Celovcu so se tedaj spet sprijaznili z neizogibnim in razglasili južno mejo Koroške na Karavankah ter se pripravili za obrambo Celovca in celotne Celovške kotline.

General Maister, Malgaj in drugi voditelji slovenskih vojaških odredov so pritiskali na Narodni svet v Ljubljani, naj jim dovoli prodor proti Celovcu, politiki v Ljubljani pa so po stari dobri slovenski navadi po prvih uspehih omahovali, kar pa je dalo seveda prepotrebni čas nemškim brambovcem, da se pripravijo na obrambo. Končno je Narodni svet dal »zeleno luč« in ob vsej nemško-slovenski narodni meji je prišlo do ostrih spopadov. Praske so se vrstile zdaj tu, zdaj

Začasna ambulanta za bojno črto na Koroškem

tam, ne da bi prišlo do kakšne večje ali celo odločilne bitke.

Vmešavanje antante

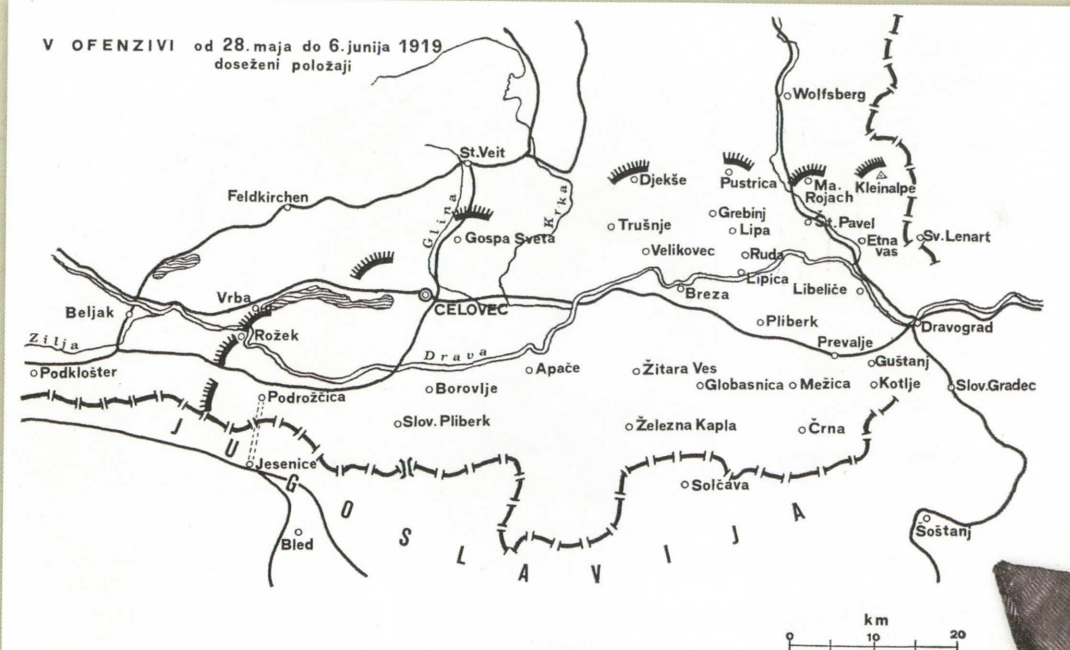
Januarja so se v slovensko-nemške spore ob meji vmešali predstavniki zmagovite antante. Poslali so vojaške delegacije, ki so jih sestavljali ameriški, britanski in francoski častniki, ti pa seveda niso imeli niti najmanjšega pojma ne o deželi, ne o prebivalcih, ne o zgodovini in tudi ne o obstoječem stanju. Člani teh delegacij so bili enotni le v prepričanju, da bi »morala ostati Koroška enotna«, vendar še sami niso vedeli, kako naj to dosežejo, še manj pa so seveda lahko kaj svetovali sprtima stranema. Potem ko so se tuji vojaški delegati umaknili, so morali Slovenci in Nemci sami rešiti problem, in ker ni bilo volje za politična dogovarjanja ne na eni in ne na drugi strani, so se spet zgrabili za orožje.

A v teh izgubljenih tednih so se Nemci bolje organizirali kot Slovenci. Še več, nekaj poveljnikov slovenskih odredov iz prvih dni je bilo umaknjenih v zaledje, recimo nadporočnik Malgaj. Aprila 1919 so slovenski prostovoljci začeli splošno ofenzivo proti Celovcu. Začelo se je dobro, a končalo katastrofalno. Nemški brambovci so ofenzivo zlomili in začeli prodirati proti jugu. Slovenske enote so bile odbite na Koroškem, poveljstvo je razpadlo in nemške enote so začele prodirati v posamezne dele Štajerske. Za nameček je padel še Malgaj, eden najbolj bojevitih in sposobnih vojaških poveljnikov, ki so jih Slovenci imeli, a so ga po prvih uspehih (tipično) v zimi 1918–1919 premaknili v zaledje, tako da pri načrtovanju ofenzive ni sodeloval. V boj so ga poklicali šele tedaj, ko je bilo že spet vse na nitki.

V Ljubljani so zadeve končno vzeli v roke vojaki. Na začetku 1919 je v skladu z dogovorom vojaško poveljstvo prevzel srbski general Krsta Smiljanić, izkušen vojak, ki je skozi vso prvo svetovno vojno poveljeval Drinski diviziji. Smiljanić je odredil splošno mobilizacijo, ukazal preureditev čet in novo ofenzivo na Celovec. Združena moč prostovoljcev in redne vojske je zadostovala, da so dosegli Celovec, potem pa so spet stopili na plan antantni politiki in dosegli prekinitev ognja. Zahodni zavezniki so dosegli dogovor o plebiscitu, ki naj bi ▶

Nadporočnik Malgaj je padel v boju na severni meji.

Območje bojov med Slovenci in avstrijskimi Nemci na južnem Koroškem

slovenskih običajev) na tiste, ki so podpirali slovensko avtonomijo, in tiste, ki so zagovarjali unitarizem. Na podlagi te ideološke delitve so ustanovili tudi dve ločeni veteranski organizaciji. Maister, že v pokoju, je imel precej dela, ko je poskušal obe organizaciji strniti v eno. Veterani bojov na severni meji kakšnega posebnega statusa v kraljevini niso imeli. Nekateri pa so za svoje zasluge in pogum dobili dokaj visoka vojaška odlikovanja, na primer red bele orla ali Karađorđeve zvezde z meči, podeljena pa jim je bila tudi posebna spomenica.

Med drugo svetovno vojno in okupacijo so nekatere nekdanje borce za severno mejo zaradi njihovega nekdanjega boja bodisi izgnali v Srbijo, bodisi zaprli ali internirali v nemške zapore oziroma taborišča. Vsaj dva od njih so ustrelili kot talca, na seznam talcev pa sta prišla izključno zaradi sodelovanja v bojih na Koroškem. Del nekdanjih borcev za severno mejo se je med drugo svetovno vojno pridružil partizanom ali pa vsaj podpiral partizansko gibanje. Po drugi svetovni vojni je bil status borcev za severno mejo nekaj časa nejasen. Neposredno jim sicer organiziranja niso preprečevali, spodbujali pa tudi ne. Konec petdesetih let so jim začeli priznavati nekatere ugodnosti, kakršne so imeli člani Zveze združenj borcev NOB, seveda ne vseh, zavrnilo pa so jim možnost, da bi postali del partizanske organizacije. Odnos do njih se je precej izboljšal v sedemdesetih letih, ko so v štirinajstih slovenskih občinah ustanovili domicile za občinske organizacije Zveze borcev za severno mejo.

Danes borcev prostovoljcev za severno mejo ni več, saj so zakoni narave naredili svoje, podmladka, ki bi negoval tradicije, pa tudi ni prav veliko. V nasprotju z Avstrijo, kjer praktično vsakodnevno negujejo »svetle tradicije boja za domovino«, se v Sloveniji borcev za severno mejo spomnimo le ob največjih obletnicah, pa še tedaj ne vedno in predvsem ne vsi. **D**

Starojugoslovanska spomenica borcem za severno mejo

▶ odločil o prihodnosti Koroške in je povzročil, da je ta del našega ozemlja pripadel Avstriji. Pokazala se je sicer možnost, da bi Koroška pripadla Sloveniji po drugi svetovni vojni, a je bila tudi ta izgubljena oziroma prodana v zameno za desettisoče jugoslovanskih protikomunistov, ki so

jih nato večinoma brez sojenja pobili komunisti.

Na različnih straneh Večina slovenskih prostovoljcev, borcev za severno mejo, se je po vojni vrnila v civilne poklice, nekateri pa so v vojski ostali. General Maister je bil v novo vojsko Kra-

ljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev sprejet s činoma divizijskega generala, a so ga odri-nili na obrobje in v novi vojski ni imel kakšnega posebnega položaja. Postal je častni kraljevi pribočnik, kar pa je bila samo velika čast brez moči. Sploh pa se je Maister že leta 1923 upokojil. Med prostovoljci, ki so vojaško kariero nadaljevali v kraljevini, je še najvišje prilezel Anton Lokar, ki je bil zveza med prostovoljci in generalom Smiljaničem. V kraljevi vojski so mu priznali čin stotnika prve stopnje, napredoval pa je do brigadnega generala. Aprila 1941 je postal načelnik štaba IV. jugoslovanske armade, po porazu v aprilski vojni pa se je upokojil v Zagrebu, od koder je bila njegova žena. Visoko sta prišla še Karel Marčič in Ivan Prezeli, ki sta bila oba aktivna častnika v jugoslovanski vojski. Marčič se je kot polkovnik sredi druge svetovne vojne pridružil partizanom in postal general, Prezeli pa je bil član slovenskih četnikov, nato je postal general pri domobrancih, po vojni pa se je moral umakniti iz domovine in oditi v emigracijo v Združene države Amerike.

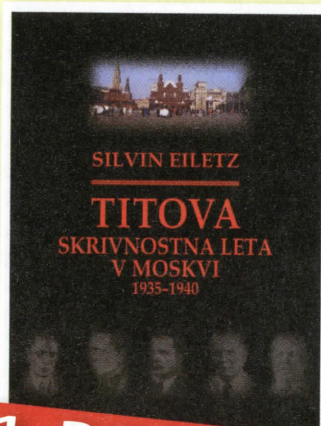
Borci za severno mejo, ki so se vrnili v civilno življenje, so se takoj po vojni sprli in razdelili (eden od

Nekdanji soborci so po vojni ustanovili dve organizaciji, ki sta se ločili po ideološkem prepričanju.

Knjigo dr. Silvin Eiletza

Titova skrivnostna leta v Moskvi 1935–1940

lahko naročite na uredništvu Demokracije:
Nova obzorja, Mivka 25, 1000 Ljubljana. Tel.: **01/2447-200**.

Avtor knjige dr. Silvin Eiletz

1. PONATIS